

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta
Katedra politologie

Sekuritizace a vnímání hrozeb v americké zahraniční politice (1989-2004)

Autor: Michal Hyll
Vedoucí práce: prof. Pavel Barša PhD
Rok podání: 2007

<u>Obsah:</u>		
1) Obsah		1
2) Úvod		3
3) Terminologické ujasnění		
a) bezpečnostní studia a koncept sektorů		9
b) sekuritizace		15
c) národní zájem		19
d) hrozba		23
4) Zkoumané jevy americké zahraniční politiky sledovaného období		26
5) Analytická část		
a) SSSR a Rusko		31
b) Čína		34
c) Šíření zbraní hromadného ničení		38
d) Americká hegemonie		41
e) Jugoslávie		44
f) Blízký východ		47
g) Teroristická hrozba		50
h) NATO		53
i) Protiraketová obrana		56
6) Závěr		59
7) Prameny		64

*„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů.“*

Sekuritizace a vnímání hrozeb v americké zahraniční politice (1989-2004)

Téma své práce jsem volil z oblasti mezinárodních vztahů. Výzkum se zaměřuje na Spojené státy v rámcovém období patnácti let od konce studené války. Přemětem mého zájmu je zahraniční politika státu nebo přesněji řečeno ta její část, která se zaměřuje na identifikování hrozeb a reakcí na ně. Cílem je sledovat vnímání hrozeb v tomto období, jejich tematicko-obsahovou stálost nebo naopak mizející či nově se objevující hrozby.

Nejprve se zaměřím na identifikaci teritoriálního a časového vymezení rámce, ve kterém zmiňované vnímání hrozeb sleduji. Vzhledem k tomu, že koncepčně čerpám ze subdisciplíny mezinárodních vztahů – bezpečnostních studií – tak prezentuji teoretickou pozici, ze které vycházím.

Tvorba zahraniční politiky je proces mající množství zdrojů, impulzů a dalších vstupů. Nebylo by možné jednoduše studovat pouze každoroční souhrn zahraniční politiky. Rozhodl jsem se tedy obohatit souhrnové zdroje informací o zdroje jiné. Způsob výzkumu, tedy konkrétní metodologii objasním níže. Ve zkratce se jedná o kombinaci studia souhrnových informací, odborných periodik a prací exponovaných osobností, jejichž texty mají velký veřejný i politický vliv.

V další části práce se věnuji definování a ujasnění klíčových odborných termínů vztahujících se k předmětu a zaměření této práce.

Následuje kratší přehledová část, v níž charakterizují sledované období a identifikují témata a okruhy, které se ve sledovaném období buď neustále opakují, jejichž výskyt je častý nebo naopak dramaticky opouštějí scénu či se zcela nově vynořují.

Po identifikaci těchto klíčových témat následuje jejich konkrétní analýza, detailnější přiblížení problematiky, popř. její teoreticko-koncepční zakotvení. Je třeba říci, že práce není monotematická, nezaměřuje se pouze na jeden konkrétní fenomén a tudíž i délka a hloubka analýzy je tomu přiměřená.

Závěrečná část práce představuje jistou syntézu faktů, které byly v práci naznačeny a snaží se ukázat způsob jakým byly hrozby ve sledovaném období vnímány, co se za hrozby považovalo, zda-li dominovaly hrozby čistě vojenské nebo došlo k obohacení o další dimenze bezpečnosti.

Časové a teritoriální vymezení a teoretická pozice

Za oblast svého výzkumu jsem si zvolil Spojené státy, z jejichž zahraniční politiky vychází veškeré informace a analýzy, které budou následovat. Vzhledem ke globální roli Spojených států je zřejmé, že problematika zahraniční politiky a hrozeb se dotýká i dalších států – nicméně předmětem výzkumu jsou pouze Spojené státy.

Teritoriální vymezení samo o sobě by nedostačovalo a výzkumný záměr by byl neúnosně objemný. Zvolil jsem tedy rámcové období 1989-2004, tedy dobu od konce studené války.

Práve do
2004 ?

Teoretickému i empirickému studiu hrozeb se věnuje mj. obor bezpečnostní studia. V dobách studené války dominovalo zaměření na čistě vojenský rozměr hrozeb. V koncem studené války se objevuje skupina výzkumníků, tzv. rozšiřovatelů, kteří argumentují existencí širšího spektra

hrozeb vycházejících i z oblastí ekonomiky, společnosti apod. Celý tento koncept umožňuje se alespoň částečně odpoutat od státocentrického zaměření neorealistickej teorie mezinárodních vztahů a dává možnost vysvětlit existenci i jiných zdrojů ohrožení než-li jsou státní aktéři.

Mým cílem není pokoušet se obhajovat či vyvracet koncept rozšiřovatelů – pouze z něj vycházím jakožto z teoretického základu. To mi umožňuje se soustředit na hrozby vojenského i nevojenského charakteru a poukázat na problematiku např. energetické bezpečnosti, popř. migrace.

Metodologická východiska

Jak vyplývá z výše uvedených skutečností, způsob výstavby této práce je především empirický. Nemá aspiraci stát se teoretickou studií, popř. normativním textem, který by se zahraniční politice a vnímání hrozeb věnoval z morálních či filosofických pozic a poukazoval na zdroje jednání jednotlivých aktérů, oprávněnost – nechce ani artikulovat hodnotové soudy či navrhnout alternativy současnému stavu.

Zahraniční politika je produktem určitého diskurzu. Ten je tvořen množstvím vstupů, jejichž výsledkem je konkrétní podoba politiky. Nebylo však možné (resp. bylo by krajně obtížné) pokrýt celou šíři zdrojů zahraničně politického diskurzu.

Bylo by velmi přínosné obohatit tištěné zdroje informací o orální část – tedy rozhovory s klíčovými osobami resp. institucemi. Bohatým zdrojem by také byly televizní archivy, neboť masmédiá jsou mocným formujícím nástrojem (především, jak bude naznačeno později při popisu sekuritizace, jsou velmi mocná při přesvědčovací fázi, kdy se veřejnosti prezentuje hrozba a hraje se o získání podpory). Přístup k těmto archivům se však ukázal být de facto nemožným.

Vzhledem ke svým osobním možnostem jsem zvolil metodu studia písemných materiálů. Pokoušel jsem se přitom vycházet ze tří veřejně dostupných zdrojů tvořících (nebo majících vliv na tvorbu) zahraničně politického diskurzu:

a) souhrnové informace

- přehledy zahraniční politiky
- studie
- monografie

b) odborná periodika

- zde jsem se pokusil shromáždit periodika za sledované období, což se také ukázalo být relativně obtížným
- zvolil jsem tedy liberální Foreign Affairs a konzervativní National Interest (tento byl k dispozici pouze od roku 1996)

Je nezbytné zmínit, že přístup k odborným periodikům v originální tištěné podobě je velmi omezený a převážnou část těchto zdrojů jsem čerpal z licencovaných online databází Filosofické fakulty UK, Národní knihovny a Ústavu mezinárodních vztahů.

Problémem je, že tyto elektronické materiály ve formátech .doc nebo .pdf v některých případech neobsahují číslování stran. Byl jsem proto nucen při odkazování na tyto zdroje někdy uvádět pouze autora, číslo a ročník periodika.

c) práce exponovaných osobností

- jedná se o práce autorů jako Brzezinski, Kissinger, Kagan či Chomsky
- tato díla mají značnou publicitu, autoři jsou dlouhodobě působící vědci či političtí představitelé a jejich myšlenky mají značný vliv na veřejnost i politické kruhy

Sekuritizace je z definice vnímání a označení problému jako bezpečnostní hrozby.¹ Mechanismem je prezentace hrozby americkou administrativou veřejnosti. V tomto bodě se zapojují média, ony exponované osobnosti aj. Je-li nějaký fenomén uznán jako hrozba, tak následují protiopatření – tedy výstupy administrativy.

Těmito výstupy lze rozumět konkrétní politiku (policy), strategii, čin (např. invaze) nebo administrativní opatření (zákony, Patriot Act atd.). Nejčastěji jejich kombinaci. Ať je však již konečný výstup jakýkoliv, je toto následné protiopatření důkazem sekuritizace a je možné konstatovat, že daný fenomén byl uznán jaké hrozba.

¹ Zeman 2002: 165

Terminologické ujasnění

Bezpečnostní studia a koncept sektorů

Termín bezpečnostní studia se vynořuje po druhé světové válce, jakožto subdisciplína mezinárodních vztahů. Její prvotní rozvoj je značně pobízen politickou objednávkou, která vycházela z potřeby definice poválečného bezpečnostního prostředí, analýzy a pochopení nové situace a teoreticko empirické podpory při řešení úkolů, které se před Spojenými státy nově vynořily (např. atomová hrozba).

Nová věda se za situace studenové války chopila zkoumání problémů jako role strategických zbraní, odstrašování, masivní odvěta, vojenská rovnováha apod.

Akcent na vojenské a silové záležitosti byl plně v souladu s intelektuálně vědeckým poválečným trendem v oblasti teorie mezinárodních vztahů, kdy převážil realismus, jakožto vítěz tzv. první velké debaty.²

Během svého zlatého věku vycházela bezpečnostní studia z koncepce soupeření hráčů v anarchickém mezinárodním prostředí, kdy se jednotliví aktéři řídí racionální kalkulací možných rizik a výhod. To vše je umožněno absencí vyšší donucující síly, která by byla schopna anarchii potlačit a garantovat dodržování pravidel. V nejistém prostředí jsou mezistátní konflikty a soupeření logickou nutností.

Šedesátá až osmdesátá léta

Následující období šedesátých let znamenalo snížení významu bezpečnostních studií v důsledku především zahraničně politických událostí. Jmenovitě šlo o válku ve Vietnamu, která způsobila odklon přízně studentů

² Drulák 2003, str. 48

(potenciálních výzkumníků) od studia vojenských záležitostí. Dalším důvodem byla politika détente a vize upřednostnění diplomacie před vojenskou silou.³

Od druhé poloviny sedmdesátých let došlo ke znovuoživení zájmu do tuto disciplínu. Avšak dominance realistického diskurzu již byla minulostí a vědecké zkoumání se otevřelo novým teoreticko metodologickým vlivům idealismu, scientismu a v důsledku behaviorální revoluce také psychologickým, sociologickým a antropologickým přístupům.⁴

Tato postupná evoluce disciplíny bezpečnostních studií připravila půdu pro otevření nových výzkumných oblastí, než-li jen čistě vojenské sféry. Zlomem v tomto trendu bylo ukončení studené války a pominutí vnějšího tlaku a vojenské hrozby. Přesnější formulací spíše je vzdálení a snížení hrozby.

Bezpečnostní studia po studené válce

Bezpečnostní studia se v roce 1989 ocitla na rozcestí. Dosavadní zaměření disciplíny mělo charakter strategických studií týkajících se jaderných zbraní a vojenských záležitostí. Nyní vyvstala volba jedné ze tří cest – zachovat stejný charakter disciplíny jako doposud, provést umírněnou reformu nebo provést radikální reformu.⁵

Každá z uvedených variant našla své zástupce, obránce i kritiky. Umírněnou reformou se rozumělo především přesunutí pozornosti výzkumu z dosud dominantní oblasti Západ – Východ směrem k dalším oblastem světa, k tzv. třetímu světu, jenž se začal štěpit na specifické teritoriální, ekonomické či kulturní regiony. Co se týče předmětu výzkumu, tak v tomto případě převládala

³ Tedy snižování napětí mezi USA a SSSR. Např. rok 1970 a odzbrojovací iniciativa SALT Nixonovy administrativy.

⁴ Lester, Kurtz 1999: 272

⁵ Baldwin 1995: 133

kontinuita se studenoválečným přístupem, který byl podpořen neorealistickou teorií a zůstal silně státocentrický.

Zajímavá je varianta radikální reformy disciplíny bezpečnostních studií, jejímž zastáncem je mj. Buzan. Zastánci této cesty trvalí na rozšíření oblasti výzkumu i na nevojenské záležitosti, přičemž se je snažili definovat a vyargumentovat jejich souvstažnost s bezpečností a hrozbami.

Ve vědecké praxi došlo počátkem devadesátých let ke vzniku dvou hlavních směrů bezpečnostních studií. Na jedné straně byli tzv. tradicionalisté (zastánci uchování dominantního postavení vojenské orientace disciplíny) a na straně druhé rozšiřovatelé (pojmenování samo je dostatečně výmluvné).

V myšlení rozšiřovatelů se zrodila koncepce sektorů bezpečnosti, kde vedle vojenského sektoru, který kopíroval klasické pojetí bezpečnostních studií, existují ještě sektory ekonomický, společenský (resp. sociální), politický a environmentální.⁶ Jako u každé koncepční problematiky ani zde neexistuje mezi zastánci rozšiřovatelského proudu plná shoda na relevanci všech výše zmíněných sektorů bezpečnosti. Nicméně elementární společnou bází je existence většího počtu předmětů výzkumu.

Ještě než-li krátce přiblížím jednotlivé sektory bezpečnosti, tak zmíním existenci tzv. kritických bezpečnostních studií. Ty vychází z kritické teorie mezinárodních vztahů a obrací pozornost mj. k normativním otázkám typu či bezpečnost by nás měla zajímat a staví na základní tezi, že mezinárodní řád je plný nesrovnalostí, nespravedlností a je třeba ho nahradit alternativním uspořádáním.⁷

Jednotlivé sektory bezpečnosti v koncepci rozšiřovatelů

⁶ Buzan, Waever, de Wilde 2005

⁷ Zeman 2002: 55

Vojenský sektor bezpečnosti pokračuje ve výzkumu vojenské bezpečnosti. Určování hrozeb zde vychází především z popudu vládnoucích představitelů a primárně je tvořeno na státní úrovni.

S koncem zápasu dvou supervelmocí se nenaplnila představa nové globální bezpečnosti a tak výzkum vojenských kapacit, koncepcí odstrašení a užití jaderných zbraní zůstávají stále relevantní a tvoří páteř bezpečnosti každého státu (jakožto stále dominantního mezinárodního aktéra). Předpoklad ukončení klientských vztahů v rámci vojenských bloků a zájmových uskupení mocných států také nebyl zcela naplněn. Ačkoliv minimálně na teritoriu Evropy došlo k citelnému snížení tenzí.

Tento klasicky realistický sektor zažívá novou renesanci od nástupu neokonzervativní politické skupiny do rozhodujících struktur politiky Spojených států. Množství pozornosti výzkumníků je zaměřeno na globální vojenskou moc Spojených států, probíhající transformaci ozbrojených sil⁸, rostoucí vliv tzv. nové hranice spadající pod jurisdikci Air force Space Command a s tím spojenými spory ohledně protiraketové obrany apod.

Ekonomický sektor je patrně nespornější koncept. Je zřejmé, že ekonomické zdraví a síla státu jsou nezbytné pro vybudování průmyslového zázemí pro vojenské kapacity a také zajištění potřeb obyvatel. Bez výkonné ekonomiky není možné nést dlouhodobé náklady na nutné výdaje státu.

Problémem však je definování ohrožení nebo snad hrozby ekonomického charakteru. Převládající ekonomický model (kapitalistická otevřená tržní ekonomika a postupující globální provázanost) téměř vylučuje možnost predikce a stabilizace vývoje. Ekonomické potíže jedné části světa automaticky ovlivňují i ostatní aktéry.

Pak je ve hře též princip konkurence, který je jádrem soutěživé ekonomiky založené na nabídce a poptávce. Samotná existence konkurence

⁸ Koncepce přechodu od divizí k brigádám a zavádění Future Combat Systems.

představuje riziko a nevypočitatelnou proměnou, nemluvě o následcích případné prohry jednoho aktéra. Nejistota je charakteristikou globální ekonomiky a zajištění bezpečnosti v tomto sektoru de facto znamená především stanovení pravidel hry, kterými se budou všichni řídit.⁹

Environmentální sektor je typický zástupce hrozeb, které snadno nabývají globálního charakteru. V zásadě lze environmentální bezpečnosti rozčlenit na dvě skupiny problémů. Ta první se týká přístupu k přírodnímu bohatství. Druhá potom odkazuje k hrozbám z oblasti životního prostředí způsobených lidmi.

Societální sektor představuje komplikovanou strukturu problémů, které mohou být způsobeny mj. v důsledku hrozeb pocházejících z jiných sektorů (např. ekologická katastrofa). Předmětem výzkumu resp. referenčními objekty jsou v tomto případě lidé, či spíše skupiny.

Hlavní konfliktní linie můžeme vymezit migrací (masivní přesun obyvatel do nového prostředí, kde panuje jiná identita), horizontálním soupeřením (tlak na změnu kulturní identity skupiny lidí, který je způsobem skupinou jinou, která tvoří dominantní složku státu) a vertikální soupeření (buď inkluzivního charakteru typu projekt EU nebo exkluzivního charakteru – separatistická hnutí).¹⁰

Hrozba nepokojů může samozřejmě vyvstat také v důsledu ohrožení ekonomické bezpečnosti státu. Je zřejmé, že bezpečnostní ohrožení nelze jednoduše podřadit některé z kategorií s nárokem na výlučnou působnost v daném sektoru. Hrozby (zejména nevojenského charakteru) mají tendenci se difusní metodou přelévat do dalších oblastí.

⁹ Buzan, Waever, de Wilde 2005: 114

¹⁰ Buzan, Waever, de Wilde 2005: 141

Politický sektor je poslední „obohacení“ plejády hrozeb. Nejčastěji se vyjadřuje v mezích politické suverenity, která umožňuje udržet řád skrze centrální kontrolu a také udržet unitární vládní autoritu (monopol moci).¹¹

Výzvy politické suverenity mohou samozřejmě mít mnoho dimenzí. Nejde pouze o onen monopol moci, ale například také o výzvy politickému systému ze strany systému jiného (např. demokracie vs komunismus). V tomto bodě může paralelně na úrovni systému (mezinárodní aréna) probíhat klasický mocenský boj, zatímco na úrovni národní může ve společnosti probíhat boj o atraktivitu a přitažlivost politického zřízení.

Tento boj o atraktivitu a přitažlivost se přitom nemusí nutně týkat pouze politického systému, ale může se odehrávat i na poli kultury apod.

¹¹ Lester, Kurtz 1999: 277

Sekuritizace

Termín sekuritizace je název používaný v odborném diskurzu pro vyjádření procesu spíše než konkrétní věci.¹² Jedná se o proces sledování potenciálních hrozeb, jejich vyhodnocování a následně může přijít označení konkrétního problému jako bezpečnostní hrozby.

Označení problému jako bezpečnostní hrozby je však pouze počátek procesu. Za ním musí následovat obhajoba takového označení a na argumentaci založené přesvědčování. Problém je sekuritizován teprve v okamžiku, kdy skutečnost, že představuje bezpečnostní hrozbu, přijme většina společnosti.

Lze jistě namítat, že společnosti s nedemokratickým zřízením nejsou účastny politického života, nicméně i autoritářské nebo totalitní režimy používají sekuritizaci, aby zpětně získaly před svým obyvatelstvem legitimitu. Jde tedy o vcelku univerzální koncept.

Kdo sekuritizuje a v zájmu koho

V mezinárodních vztazích panuje všeobecná shoda na existenci tří úrovní nebo rovin analýzy. Začneme-li od nejnižší, tak tu představuje jedinec. Konkrétní jedinec sám o sobě není iniciátorem sekuritizačního procesu. Je součástí procesu pouze ve smyslu přijímání či odmítání argumentace činitelů bezpečnostní politiky.¹³

Další rovinou je státní úroveň. Státy jsou základním a hlavním hráčem v mezinárodních vztazích. V tomto případě však mluvíme o procesech

¹² There's a word for it and words don't mean a thing. There's a name for it and names make all the difference in the world. (David Byrne in: Weaver 1993: 1)

¹³ Tedy těch, kteří tvoří bezpečnostní politiku a hájí se přitom tezí, že jednají ve jménu státu či národa. Jde především o vrcholné politické představitele popř. mezinárodní organizace.

vnitrostátních. Iniciátorem procesu sekuritizace jsou oni výše zmínění činitelé bezpečnostní politiky. Ti vyhodnocují nejen existenci potenciální hrozby, ale to, vůči komu je tato hrozba směřování. Řečeno jinými slovy, kdo je touto hrozbou ohrožen – stát, určité město, železniční tratě, lesy apod. Tyto cíle ohrožení označujeme jako referenční objekty.

Poslední úroveň je mezinárodní systém. Zde se střetávají zájmy států a nově také mezinárodních organizací (ačkoliv státy jsou stále dominantními hráči). Sekuritizace na této úrovni může nabývat regionálních až globálních rozměrů. Například války v Afghanistanu (sovětská i americká) vyvolaly značené mezinárodní posuny a radikální islámský fundamentalismus byl sekuritizován množstvím států.

Subjektivita nazírání hrozeb

Bylo řečeno, že iniciátory sekuritizačního procesu jsou vrcholní státní představitelé. Tito mají své kořeny v konkrétním státu. Je však zřejmé, že státy nejsou stejnorodé jednotky. Jejich situaci, zvyklosti atd. odlišuje množství okolností.¹⁴

Základní kritérium, které je očividné na první pohled je geografické zasazení státu a jeho velikost. Od těchto atributů se odvíjí zcela jiné uvažování o bezpečnostních hrozbách. Vnitrozemský stát může těžko považovat za zásadní ohrožení růst námořní moci jiného státu. Stejně tak přímořský stát nebude hledat primárně bezpečnostní ohrožení u vzdáleného vnitrozemského státu.

Vzdálenost sama o sobě také hraje významnou roli – vztahy bezprostředních sousedů vyžadují jiné uvažování než-li vztahy se státy na druhé straně oceánu.¹⁵

¹⁴ Zeman 2002: 167

¹⁵ Spojené státy mají v tomto směru mimořádně výhodnou polohu. Na svých hranicích nesousedí s porovnatelně mocnými zeměmi a od jiných světových center je dělí dva oceány.

Velikost státu je charakteristika, která je rozhodující pro identifikaci potenciálu státu (množství obyvatel, surovinové bohatství, velikost ekonomiky). Ačkoliv velikost sama o sobě nemusí být rozhodující, přesto lze tvrdit, že velké státy mají více možností jak zajistit svoji bezpečnost.

Z toho lze odvodit také doprovodný jev – a sice existenci různých prahů pro identifikaci bezpečnostního ohrožení. Geografie je jen jednou z proměnných konstruujících bezpečnostní práh.

Důležitou roli hraje také historická zkušenost státu, resp. jeho historické vazby na případné sousedy. Stranou pozornosti nesmí zůstat ani politické uspořádání.

Sekuritizace je procesem založeným na analýze. Tato může být vedena na empirickém základě s ohledem na vitální, národní aj. zájmy státu. Nebo se může rozhodujícím kritériem stát ideologie, náboženství, kultura apod. Sekuritizaci tedy identifikujeme podle specifického diskurzu.¹⁶

Logika procesu sekuritizace tedy míří od existence a identifikace hrozby, přes přijatá opatření až po následky či dopady na společnost (jiné státy, mezinárodní organizace apod.) a na vzájemné vztahy.

To co se považuje za hrozbu je identifikováno činiteli bezpečnostní politiky¹⁷ a tito se rozhodují podle množství kritérií a diskurzů, jak bylo naznačeno výše. Sama definice hrozby¹⁸, jakožto ohrožení určité ceněné hodnoty, poskytuje dostatek prostoru pro artikulaci nejrůznějších druhů ohrožení, které se mohou dotýkat vojenských, ale i ekonomických, politických, společenských, environmentálních popř. jiných oblastí.

¹⁶ Buzan, Weaver, de Wilde 2005: 37

¹⁷ Prakticky spíše odbornými týmy a institucemi, které spadají pod jejich supervizi.

¹⁸ Viz. samostatné heslo.

Je třeba zdůraznit, že sekuritizace nepředstavuje tzv. standardní politickou činnost. Ohrožení životních zájmů představuje tak závažný fenomén, že existuje nad sférou tradiční každodenní politické činnosti, vymyká se pravidlům, resp. je schopen vytvořit dostatečný tlak na úpravu pravidel či přijetí pravidel nových.

Společnosti je předložen prezentován závažný problém, jehož důležitost je enormní. Veřejná podpora argumentaci činitelů bezpečnostní politiky a úspěšné sekuritizování dané hrozby pak představuje dostatečnou legitimizační bázi pro přijetí mimořádných opatření nebo nasazení mimořádných prostředků (vč. války).

Obecně je bezpečnost vždy propojena s konceptem suverenity. V případě jejího ohrožení (což je subjektivní charakteristika) mohou držitelé moci vždy užít nástroje sekuritizace – v logice této teze začne být něco bezpečnostním problémem v okamžiku, kdy je to jako bezpečnostní problém označeno.¹⁹

Jistě by šlo argumentovat, že tento koncept umožňuje nadměrnou volnost a pružnost při identifikování hrozeb – a to i v demokratických zemích, kde je politická moc podřízena veřejné kontrole. Je také skutečností, že obrácení pozornosti veřejnosti k bezpečnostním a životním hrozbám může sloužit k odpoutání pozornosti od skutečných problémů a hrozeb tížících společnost/zemi. A také, že takovéto jednání slouží k utlumení nespokojenosti a tenzí skrze semknutí se společnosti v důsledku strachu z prezentované hrozby.

Toto však není námětem autorovy práce.

¹⁹ Weaver 1993: 7

Národní zájem

Jako u většiny pojmů v odborném diskurzu i u pojmu národní zájem narážíme na tradiční problém – rozdílné pojmání a obsah v různých společnostech.

Národní zájem je bezesporu vysoce frekventovaným pojmem politické vědy a mezinárodních vztahů především. Jeho vymezení je však různé. Do značné míry se dělicí linie vedou oběma složkami pojmu, tedy slovem „národní“ i „zájem“.

Ve zkratce, pojetí národa se velmi liší v anglosaském a východoevropském prostředí. Zatímco anglosaské prostředí národ chápe jako politickou jednotku, kterou tvoří všichni obyvatelé území, jež je podřízeno svrchované moci státu – ve východní Evropě je podstatou pojmu národ určité etnikum. Národní se pak stává synonymem pro etnický. Proto je lépe v našem prostředí operovat s pojmem státní zájem, jehož konotace mají originálnímu pojetí termínu national interest blíže.

Co tedy je národní zájem? Je užíván v zásadě ve dvou smyslech

- a) jako analytický nástroj identifikování cílů a úkolů zahraniční politiky
- b) jako vše zahrnující koncept politického diskurzu užívaného specificky k ospravedlnění partikulárních politických zájmů. V tomto bodě se dostáváme k oné druhé dělicí linii a sice pojmu zájem. O tom však později.

Jinou, leč obdobnou definci nabízí Encyclopedia of Violence:

Odkazuje k těm elementům, jež tvoří nejživotnější potřeby státu, jako je teritoriální integrita, politická a kulturní nezávislost, vojenská bezpečnost a ekonomické zdraví. Soubor národních zájmů předurčuje a vede chování národních tvůrců politiky (decision-makerů).

Obecné národní zájmy zahrnují sebezachování, nezávislost, teritoriální integritu a zdravou ekonomiku.

Historický exkurz:

Charles Beard

Jako první se systematicky zabýval analýzou tohoto pojmu. Dle jeho názoru vstoupil termín národní zájem do hry v šestnáctém století, kdy začal vytlačovat tradiční *raison d'état*. Tento proces souvisel s utvářením národních (v politickém smyslu) států a nacionalismem.²⁰

Pojem nevyjadřoval zájem konkrétní dynastie nebo patrimoniálního státu postaveného na obdobném principu. Jeho obsahem byl zájem společnosti jakožto celku. Tím se dostává velmi blízko pojmu veřejný zájem. Úzce se vztahuje k představě suverenity a legitimacy státu.

Hans Morgenthau

Realistická škola mezinárodních vztahů vzala za svůj termín národní zájem a učinila z něj ústřední nástroj politické analýzy. Hans Morgenthau byl jedním z jejích nejvýraznějších představitelů.

Morgenthau tvrdí, že shromažďování a používání moci je hlavním národním zájmem. Tento předpoklad ovlivnil v 50. a 60. letech rozhodujícím způsobem politiku i vědu o mezinárodních vztazích samotnou.²¹

²⁰ Graham, Newham 1998: 345

²¹ Graham, Newham 1998: 345

Nicméně brzy se ozvaly kritické hlasy, které poukazovaly na nepřiměřenou blízkost pojmu národní zájem s prostým užitím moci. Dalším prvkem kritiky byl fakt, že formulování zahraniční politiky (a, jak tvrdí např. Kissinger, v americkém prostředí to platí zvláště) ovlivňují morální a etické hodnoty, které nejsou v žádném případě univerzalistické, ale bytostně partikulární.

Teorie zkrátka nevisí ve vzduchoprázdnu, ale je neustále zpětně ovlivňována subjektivní realitou – tou realitou o jejíž objektivní existenci je přitom teorie přesvědčena. Jinými slovy, pluralita subjektivních preferencí se mění jak v reakci na domácí politické procesy, tak v reakci na posuny v mezinárodním prostředí. A je to právě ona subjektivní složka reality, která je při definování národních zájmů dominantní.

K dalšímu rozmlžení pojmu národní zájem dochází v důsledku kvalitativní změny mezinárodního prostředí a objevením se pojmů jako interdependence a světové společenství.

Následek volného užívání pojmu národní zájem

Vzhledem k výše nastíněné nepevnosti a nejasnosti celého pojmu národní zájem dochází k vnitřní diferenciaci i druhé složky tohoto pojmu – tedy zájmu.

Objevuje se zde celá plejáda navazujících pojmů, které rozvádějí obecný zájem – životní zájem, strategický zájem, základní zájem, ústřední zájem apod. Užívání těchto pojmů je teritoriálně podmíněno. Některé z nich užívají oficiální americké bezpečnostní dokumenty, jiné například německé.

Životní zájem státu představuje jeho sebezachování, přežití, zachování územní celistvosti a suverenity. V tomto smyslu jsou životní zájmy objektivní.

Nicméně naplnění těchto cílů a stanovení cest jak jich dosáhnout je v rukou konkrétní politické elity, která volí subjektivní metody, případně dle subjektivního uvážení redefinuje základy, z kterých vychází koncept životního zájmu (např. životní zájem není zachování stávající politické jednotky, ale její rozšíření, aby zahrnovala i všechny příbuzné etnické skupiny).

Strategický zájem představuje stálé zaměření státu, vzniklé na pozadí jeho vnitropolitické a zahraničněpolitické situace, která podněcuje jeho politické elity (v závislosti na charakteru režimu, potřeb a hodnotové orientaci obyvatel), aby stanovovaly cíle a usilovaly o dosažení těch cílů, které jsou nepostradatelné z hlediska úspěšné realizace určité konkrétní politiky.²²

Jasná dělící linie mezi životními a strategickými zájmy neexistuje, respektive liší se v různých zemích i historických epochách.

Užívání pojmu národní zájem

Jsem příznivě nakloněn užívání pojmu národní zájem ve smyslu „stálého zaměření státu“. Toto zaměření je udáno vnitropolitickými i zahraničněpolitickými důvody. Jeho existence (existence zaměření obecně) je tedy objektivní realitou, nicméně konkrétní náplň je spolu s metodami naplnění určována subjektivně. A to je již doménou politických elit. Jejich úkolem je nejen stanovovat konkrétní pro stát důležité cíle, ale také usilovat o jejich naplnění.

²² Zeman 2002: 66

Hrozba

Pojem hrozby je jedním z nejužívanějších termínů mezinárodních vztahů a také termínem mimořádně nevyhraněným. Jeho aplikace nepodléhá pevným pravidlům a návazné konotace a asociace často směřují ke směřování pojmu s pojmy jinými (např. riziko).

Nicméně společným poznávacím znamením všech přístupů je existence obecné shody na tom, že hrozba představuje fenomén, který směřuje k poškození nějaké pro nás ceněné hodnoty. Touto hodnotou může být stejně tak život jako území atd.

Existuje přesvědčení, že hrozba představuje fenomén působící z vnějšku (tedy mimo např. stát)²³. Alespoň takto je chápána v terminologii mezinárodních vztahů, která se logicky odlišuje od roviny obecně lingvistické.

Jedním z atributů hrozby je její závažnost. Při posuzování stupně závažnosti záleží na tom, na kolik si ceníme potenciálně ohrožené hodnoty.²⁴ Tím se také dostávám k podstatě hrozby, jakožto na nás zcela nezávisle existujícího jevu (první možnost), ale také jevu na nás závislého (druhá možnost).

Přírodní hrozby

Je vcelku zřejmé, že hrozby typu požár, záplavy, sesuvy půdy apod. představují reálné ohrožení nějaké ceněné hodnoty. Také je však zřejmé, že toto ohrožení je nezáměrné – není způsobeno nějakým státem či jedincem z jejich

²³ Eichler 2001: 76

²⁴ Zeman 2002: 93

vlastní vůle. Z toho lze dovodit, že hrozba může existovat objektivně a nutně za ní nemusí stát vůle se záměrem uškodit.

Záměrné hrozby

Pod tuto kategorii spadá jednání jakéhokoliv aktéra, který dle vlastní vůle jedná s úmyslem způsobit újmu. Zde je třeba zdůraznit, že onou újmou se automaticky nemusí myslet ohrožení života, ale například také „pouze“ zhoršení postavení dotčeného skrze získání nějaké výhody (nový zbraňový systém, dominantní postavení na trhu apod.) ve prospěch původce hrozby.

Způsob jak hrozbám čelit je monitorování potenciálních hrozeb a zkoumání scénářů patřičných reakcí na tyto hrozby, případně hledání způsobů předcházení vzniku hrozeb. Vystane-li hrozba, je standardním postupem promýšlení důsledků různých kroků, který by mohly v reakci na hrozbu navstat (tzv. analýza rizik). Teprve po analýze těchto důsledků dochází ke zvolení patřičných kroků. Tímto způsobem na sebe aktér bere riziko (což je míra pravděpodobnosti, že dojde ke škodlivé události).²⁵

Identifikování hrozby a reakce na ní je pak podstatou sekuritizace.

Co se považuje za hrozbu po skončení studené války

K zodpovězení této otázky je třeba studovat materiály ministerstev obrany jednotlivých zemí, kde se nachází bezpečnostní strategie i vojenské doktríny. V případě Spojených států je to v současné době Národní bezpečnostní strategie z roku 2002, která je dílem neokonzervativní politické skupiny a byla utvářena pod vlivem událostí z 11. září.

²⁵ Zeman 2002: 94

Kromě standardní vojenské hrozby ze strany dalších aktérů mezinárodních vztahů se především nově objevuje hrozba útoku na civilní cíle uvnitř Spojených států, přičemž nejhorším scénářem je útok zbraněmi hromadného ničení. Tím se logicky dostává větší pozornosti problematice proliferace těchto zbraní. V návaznosti na to byla jako hrozba identifikována migrace, která byla následně právně upravena.²⁶

Z dalších témat (hrozeb) budu jmenovat ještě etnické násilí, občanské války, obchod s drogami, tzv. zhroucené státy, nověji státy darebáci apod. Poněkud paradoxně se příliš velký důraz neklade na problematiku obchodu se zbraněmi.

Z výše zmíněného je zřejmé, že dominanci přímého vojenského ohrožení narušil příchod celé plejády hrozeb jiného, mnohdy nevojenského charakteru.

Dlužno doplnit, že cíle vytčené ve zmíněné Národní bezpečnostní strategii mohou přinášet nové hrozby samy o sobě, aniž by přitom došlo ke změně mezinárodního prostředí resp. stávající situace. Uvedu příklad: jedním z cílů je dlouhodobé zajištění globální dominance a převahy Spojených států – za tímto účelem je třeba odstrašit všechny protivníky či vyzývatele, popř. sáhnout k preventivním vojenským akcím.²⁷

Řečeno ve zkratce – nové cíle a ambice jsou dalším faktorem, který přináší nové hrozby. V tomto případě se však spíše než o záměr vnějšího aktéra uškodit jedná o kauzalitu akce a reakce připomínající teorii her.

²⁶ Tzv. Patriot Act

²⁷ National security strategy: 15

Zkoumané jevy americké zahraniční politiky
sledovaného období

Jak již bylo řečeno výše, vybral jsem pro potřeby této práce rámcové období mezi lety 1989 a 2004. Období je to velmi dynamické a na události bohaté. Při studiu materiálů jsem nakonec dospěl k závěru, že bude nutné omezit výzkumný záměr pouze na několik klíčových oblastí.

Při definování pojmu klíčová oblast jsem se řídil především kritérii četnosti a dlouhodobé přítomnosti jednotlivých jevů ve všech složkách zahraničně politického diskurzu.

Zahraniční politika Spojených států nebo spíše její národní zájmy jsou dlouhodobě konstantní, zejména pokud se jedná o vztah k důležitým mocenským centrům ať již soupeřů nebo spojenců. Obsah vztahů a dílčí politika se může měnit ovšem národní zájem ve smyslu trvalého zaměření²⁸ zůstává. Mezi první témata jsem tedy zařadil vztah k Sovětskému svazu resp. Ruské federaci a Číně.

S koncem studené války došlo k celkové redefinici vzájemných vztahů a proměně vzájemného vnímání – posunu od nepřátelství ke spolupráci. V případě Číny se jedná o dvoukolejnou strategii, kdy se Spojené státy snaží na straně jedné Čínu zapojit do světového společenství²⁹ a na straně druhé se připravují na potenciální střetnutí s touto mocností na vzestupu.

Konstantou, která hýbe americkou zahraniční politikou je také hrozba zbraní hromadného ničení. Od devadesátých let se tato hrozba paradoxně stává větší a obávanější, než-li tomu bylo v období studené války. Nebezpečí šíření těchto zbraní mezi další státy a nově obava z jejich předání do rukou ozbrojených nestátních skupin patří k fenoménům celého sledovaného období.

Velkou pozornost také získala diskuse o unilateralismu, globální roli Spojených států a uspořádání světa s jedinou dominantní silou. Od rozpadu bipolárního uspořádání se vynořila nová hrozba a sice ztráta současného monopolního postavení. Je otázkou, zda-li tento vývoj představuje dočasnou

²⁸ Viz. terminologické ujasnění.

²⁹ Suchý 2001: 23

hegemonii, jakou mezinárodní systém zažil například v 19. století, kdy „koncertu velmocí“ dočasně dominovala Velká Británie – a nebo, zda-li jde o posun směrem ke kvazi světovému státu.³⁰

Po celou dobu studené války bylo teritoriem nejvyššího významu území Evropy. S jejím koncem se tato situace mění. Nicméně jednou z důležitých událostí, která formovala vztah Spojených států k Evropě, byla americká angažovanost v procesu občanské války v bývalé Jugoslávii. Ještě dnes je tato oblast daleka definitivního uspořádání.

Velice citlivě vnímanou problematikou je ve Spojených státech vývoj na Blízkém východě. Dlouhodobé spojení s Izraelem a podpora Spojených států této zemi má zdroje kulturní, geopolitické, ekonomické i lobbystické. Pro tuto práci je směrodatný především širší kontext, který otevírá pole definování širších hrozeb americkým zájmům v oblasti.

S tímto tématem úzce souvisí energetická bezpečnost Spojených států, jakožto největšího konzumenta ropy. Tento fakt zemi objektivně nutí k vysoké angažovanosti ve spleťtém regionu Středního východu. Pozornost na tuto oblast strhly i dvě války v Iráku a celková obava z ohrožení amerických zájmů a bezpečnosti.

Americká angažovanost v muslimském světě a kulturní i politické tlaky, které tato angažovanost vyvolává, v kombinaci s proměnou Spojených států v jedinou supervelmoc a místním společenským kvasem a dědictvím studené války (afghánská válka apod.) daly vzniknout nové hrozbě – autonomním ozbrojeným skupinám provádějícím teroristické útoky na západní cíle. Spektakulární demonstrací této nové hrozby byly útoky letadly na budovy Světového obchodního centra z 11. září 2001.

³⁰ Krejčí 2001: 173

Za Clintonovy administrativy započaly také dva velmi významné procesy, které zahraniční politiku zaměstnávají až do dnešní dní a lze předpokládat, že jen tak nevyumírají. Jde o rozšiřování NATO o nové státy, převážně z řad členů bývalé Varšavské smlouvy. Tento proces, který v očích Spojených států představuje zabezpečení historických zisků demokracie v Evropě³¹, logicky vyvolává protireakce Ruské federace.³²

Oním druhým procesem je potom vzkříšení programu SDI³³ v méně ambiciózní podobě, tzv. Národní raketová obrana. Jejím deklarovaným cílem je obrana proti omezenému množství střel dlouhého doletu, které by mohly použít tzv. darebné státy (termín, jenž vznikl až po 11. září) proti Spojeným státům či jejich spojencům. Zejména tento proces vzbuzuje odezvu u ostatních mocností, což představuje rezervní potenciál pro vznik budoucích hrozeb (mj. nového jaderného zbrojení či militarizace vesmíru).

Představená skupina témat a problematik ani zdaleka není kompletní výčet a je nutně zjednodušením skutečné širší světového dění a předmětovou redukcí. V souladu s nastavením výchozích výzkumných kritérií a metodologií čerpání z omezeného množství zdrojů se jedná o zhuštěný reprezentativní vzorek událostí a fenoménů, které formovaly ve sledovaném období americký zahraničně politický diskurz a představovaly zdroj, z něhož se dá při definování hrozeb (resp. sekuritizaci) vycházet.

³¹ Clinton, projev ve West Pointu, 31. 5. 1997.

³² Suchý 2001: 64

³³ Protiraketová obrana Reaganovy administrativy nyní vtělena do programu Raketové obrany bojiště (TMD) a Národní raketové obrany (NMD).

Analytická část

SSSR a Rusko

Po celé dlouhé období studené války představoval Sovětský svaz hlavní výzvu a zdroj ohrožení pro bezpečnost Spojených států. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let musel však Sovětský svaz čelit celé řadě výzev, které nakonec nedokázal udržet pod kontrolou a umožnil tak Spojeným státům stát se jedinou supervelmocí.

Do té doby dominantní vojenské ohrožení, bylo postupně nahrazeno hrozbou nekontrolované dezintegrace, občanských válek a především prodeje zbraní vč. jaderných.

Jestliže rychlost dezintegrace řádu vzešlého ze studené války zaskočila představitele Spojených států nepřipravené, pak jejich sovětským kolegům přinesla šok a demoralizaci.³⁴ Studená válka skončila přesně v okamžiku, kdy se Spojené státy chystaly na nové období vleklého konfliktu.³⁵

Objektivní realita vývoje poskytla Spojeným státům novou šanci nahradit vojenské soupeření spoluprací opřenu o institucionální multidimenzionální a multilaterální spolupráci. Do té doby protěžovaná neorealistickeá představa soupeření států v zajetí bezpečnostního dilematu najednou přestala být jediným vysvětlením. Nemilosrdné soupeření podpořené neslučitelnými ideologiemi bylo nahrazeno nejprve romantickými představami o konci dějin³⁶ a definitivním vítězství liberální demokracie a následně racionálním sledováním národních zájmů.

Po rozpadu svazu procházelo Rusko bolestivým obdobím privatizace spojené s nebývalým nárůstem zločinnosti (statisíce demobilizovaných vojáků

³⁴ Foreign Affairs 1/1991: 88

³⁵ Kissinger 1999: 797

³⁶ Fukuyama 2002

zásobily mafie vycvičenými kádry). Mnozí bývalý pracovníci zpravodajských služeb si našli zaměstání v soukromém sektoru.³⁷ S úpadkem státu vzrůstala obava ze zcizení zejména jaderných zbraní – zvláště za situace, kdy po rozpadu svazu zůstalo množství jaderného materiálu a zbraní na území bývalých svazových republik.

Po následující roky však lze hovořit o zřetelném úpadku zájmu Spojených států o Rusko. Po oficiálním rozpadu Varšavské smlouvy, podpisu odzbrojovacích dohod, odchodu vojsk ze střední a východní Evropy a sjednání Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě byla za rozdělením kontinentu udělána tečka a možnost ozbrojeného střetu s Ruskem byla snížena na minimum.

Sovětská ani Ruská ekonomika nepředstavovaly pro Spojené státy hrozbu. Přetrvávajícím zdrojem potenciálního obrožení byla naopak stále exitující ruská jaderná triáda³⁸ a schopnost druhého úderu. V jaderných zbraních byla uchována parita – ačkoliv Rusko nemělo až do začátku nového milénia dostatek finančních prostředků na modernizaci.

Tato hrozba se projevila při důrazném ruském nesouhlasu s bombardováním bývalé Jugoslávie vojsky NATO v roce 1999. Také se však ukázalo, že Rusko nemá dostatečné prostředky ani páky k tomu, aby odvrátilo proces rozšiřování NATO směrem na východ.

Ačkoliv množství politických představitelů stále sní o obnově sovětského impéria (komunisté na straně jedné, populisté typu Žirinovského na straně druhé), stalo se zřejmým, že demograficky upadající Rusko by se spíše utopilo v rostoucím středoasijském prostoru – zvláště bez Ukrajiny.

³⁷ Chlebnikov 2003: 12

³⁸ Jaderné zbraně umístěné na zemi, letounech a strategických ponorkách.

Ukrajina se stala pro americké zájmy velice důležitou zemí. Oficiální politikou je udržení nezávislosti Ukrajiny a podpora její intergrace do západních struktur – jmenovitě Evropské unie a NATO.

Z hlediska geopolitiky je tento cíl zcela logický. Brzezinski dokonce řadí Ukrajinu do tzv. kritického jádra evropské bezpečnosti po roce 2010³⁹ a predikuje, že k vážným jednáním by tato země mohla být připravena mezi léty 2005 až 2010. Rusko však podobné myšlenky odmítá s poukazem na ohrožení své národní bezpečnosti.

Od konce studené války ale nelze hovořit o reaktivaci ohrožení z Ruska. Ruský válečný potenciál, ač od nástupu prezidenta Putina modernizovaný, není ničím novým. Není v ruském zájmu rozpoutat konflikt se Spojenými státy. Zejména po útocích z 11. září nastala nová éra vzájemné spolupráce, kdy Rusko umožnilo Spojeným státům vstup do Střední Asie a poskytlo logistickou podporu.

Novou společnou bází (nebo joint venture) se stalo tažení proti terorismu, které bez ohledu na definici, představuje společný zájem. Byla také navázána institucionalizovaná spolupráce skrze Radu NATO-Rusko.

Naopak velmi citlivě Rusko reaguje na rozvoj tzv. protiraketové obrany Spojených států. Základem modu vivendi mezi bývalými soupeři po studené válce bylo zachování jaderné parity a regulace protiraketové obrany formou smlouvy ABM.⁴⁰

Velmi častou obavou u veřejnosti a zejména odborné veřejnosti je možnost znovuvyvolání závodu ve zbrojení.

³⁹ Brzezinski 1999: 91

⁴⁰ Smlouva z Nixonovy éry zavazující státy ke stropním limitům specifických protiraketových prostředků.

Čína

Vztahy mezi Spojenými státy a komunistickou Čínou se pohybovaly od napjatých⁴¹, znovunavázání styků a uvolnění, zbrojního embarga v důsledku událostí na Thien-an-men, až po obavu z rostoucí velmoci, jejíž plný potenciál se projeví v 21. století. Ve zkratce lze říci, že Čína je ve sledovaném období vnímána jako postupně silící potenciální hrozba.

Jedním ze základních problémů při analyzování potenciálu a záměrů Číny je to, že většina oficiální údajů je nespolehlivá. Nejde o záměrnou čínskou dezinformační kampaň – je to spíše dědictví politického zřízení. V zemi kde jsou i přírodní katastrofy státním tajemstvím a i rozloha orné půdy je zkreslená⁴² nelze čekat transparentnost např. ve financování ozbrojených sil.

V důsledku těchto skutečností pak dochází v analýzách k upřednostnění horších scénářů a následně zveličením hrozby, kterou tato země představuje. Nicméně v zahraniční politice (a při analýze bezpečnostních hrozeb zvláště) platí pravidlo očekávat to nejlepší, ale připravovat se na nejhorší.

Trvalým neuralgickým bodem ve vztazích mezi Spojenými státy a Čínou je problém Taiwanu. Po celé sledované období šlo o jedinou skutečně závažnou hrozbu, která měla a má potenciál přivést obě země k válečnému konfliktu.

Spojené státy chrání Thiwanskou demokracii a poskytují jí garance i výzbroj – Čína naproti tomu posiluje vojenskou kapacitu a zaciluje na ostrov rakety. Jedná se o klasické bezpečnostní dilema, kdy oba hráči raději nesou náklady nežli by dopustili oslabení své pozice – opatření střídá protiopatření.

⁴¹ Rozmístěný americké flotily v thiwanském průlivu.

⁴² Backer 2002: 330

Čína má však množství vnitřních problémů – demografie, nedostatek surovin, separatistické tendence v západních provinciích, nestabilita korejského poloostrova, dědičné nepřátelství s Japonskem.

Demografické ukazatele snad nejlépe ukazují výzvu, kterou Čína představuje. Země se snaží navázat na historický koncept Velké Číny, která zahrnovala Jihovýchodní Asii i Střední Asii – a to jako oblasti kulturně, civilizačně, vojensky či ekonomicky podřízené.

Čína postupně zvyšuje množství svých obchodníků v Jihovýchodní Asii a snaží se také expandovat do Afriky. Postupně získává masivní vliv v ekonomikách zemí jak Jihovýchodní Asie tak Střední Asie, odkud vytlačuje místní pracovní síly.

A právě pole ekonomiky a obchodu je hlavní arénou souboje mezi Čínou a tzv. vyspělým světem, jehož vrchol tvoří Spojené státy. Díky levné pracovní síle a rozvoji mezinárodního obchodu má Čína příležitost stát se globální dílnou.⁴³ Výhody jsou zřejmé a již od reformy Teng Siao Phinga, který uvolnil plánované hospodářství, země zažívá dlouhodobý ekonomický boom.

Tento rozvoj Číně umožňuje nejen vnitřně se modernizovat, ale také budovat své ozbrojené síly, které se netají dlouhodobou aspirací na dostižení ozbrojených sil Spojených států. Bohatství ovšem není distribuováno rovnoměrně a směřuje především do přímořských oblastí – mezi venkovem a východním pobřežím se tak otevírají hrozivé nůžky. Tento vývoj by mohl vést k nepokojům a v extrémním případě k secesionismu.

A právě masivní vlna migrantů je dalším z ohrožení, které je Spojenými státy vnímáno s velkou vážností – zejména s ohledem na povážlivý dopad na okolní země.

⁴³ Brzcinski 2004: 147

Jak bylo naznačeno, Čína nemá jednoduché postavení a platí to také pro vztahy s jejími sousedy. Pro Spojené státy představuje ohrožení tlak Číny na odchod amerických sil z Japonska a Koreje. Ale postupně začíná být rozpoznáváno, že odchod Spojených států by mohl přinést Číně větší ohrožení než-li jejich setrvání.

Po celé sledované období Čína představovala pro Spojené státy výzvu, ale nikoliv životní ohrožení. Růst čínské vojenské moci nutí Spojené státy posilovat adekvátně svoji přítomnost a navazovat užší regionální spolupráci, která by vyústila ve sdílení nákladů a odpovědnosti za bezpečnost (případ Japonska).

Pocit ohrožení nepochybně sílí. Nicméně při reálném vojenském konfliktu má Čína k dispozici přibližně 20 střel schopných zasáhnout Spojené státy a čínské námořnictvo se americkému nemůže rovnat. Navíc je Čína extrémně zranitelná z důvodu realizace většiny zahraničního obchodu i přísunu surovin přes několik málo přístavů, jejichž vyřazení by ekonomiku velmi ochromilo.

Jak bylo v této práci již jednou řečeno, příprava na střet s Čínou je pouze jednou částí americké strategie. Tou druhou je snaha střetu předejít pomocí zapojení Číny do mezinárodního systému a ekonomiky. Velkým úspěchem byl vstup do WTO, který vytvořil tlak, aby země dodržovala pravidla mezinárodního obchodu – čímž došlo k zajištění větší stability a předvídatelnosti.

Ostatně obchod a ekonomická síla Číny představují nejreálnější ohrožení pro zájmy Spojených států v dálnévýchodním regionu. Vojenský střet kvůli Taiwanu je představitelný, ale nepravděpodobný.

Spojené státy potřebují politiku aktivního zapojení Číny, které se bude skládat z několika elementů – diversifikace vztahů, multilateralizace a posilování

interdependence (která ve sledovaném období v segmentu obchodování docházela soustavného posilování).⁴⁴

Clintonova demokratická administrativa vycházela multilateralismu na Dálném východě značně vstříc. Byla dokonce ochotna k ústupkům vůči Severní Koreji. Nástup neokonzervativní politické skupiny však znamenal návrat k neorealistickým metodám mezinárodní politiky a upřednostňování síly.

Tento ideový posun tvůrců americké politiky znamenal sám o sobě jiný náhled na svět a objektivní realitu mezinárodních vztahů – tedy i vnímání hrozeb.

⁴⁴ Foreign Affairs 5/1992: 147

Šíření zbraní hromadného ničení

Hrozba použití zbraní hromadného ničení, je jedním z nejhorších scénářů, které si lze představit. Zbraně hromadného ničení jsou zbraněmi vysoké ničivé síly, určené pro vyvolání masových ztrát na lidských životech a materiálních hodnotách. Ničivé faktory těchto zbraní během určité doby po jejich použití mohou silně oslabit protivníka a to materiálně i psychicky.⁴⁵

Mezi tyto zbraně náleží:

- jaderné zbraně
- chemické zbraně
- biologické zbraně (bakteriologické, toxinové).

Od roku 1945 bylo hlavním cílem Spojených států, pokud jde o jaderné zbraně, omezit či potlačit jejich šíření. Mocným nástrojem se stala Smlouva o nešíření z roku 1968. Ta zakazuje šíření, výrobu a vlastnictví zbraní (zejména jaderných) státům, které je dosud nevlastní. Zároveň obsahuje závazek supervelmocí ohledně odzbrojení.⁴⁶

Problém šíření zbraní měl být tedy ošetřen mezinárodní smlouvou. Nicméně smlouva je závazná pouze pokud k ní nějaký stát přistoupí. Jestliže ne, pak se chová de iure legálně. Ovšem tato problematika má nepopíratelnou mocenskou dimenzi, kdy velmoci vyvíjejí značný tlak včetně vojenského, aby uchazeče o vlastnictví těchto zbraní odradily.

S ukončením studené války problém proliferační nazačal. Ta existovala již dříve (Izrael, Irák aj.) – ale výrazně se akceleroval a nabyl nových podob. Vlastnictví jaderných zbraní se stalo cílem několika regionálních mocností. Tento vývoj vzbuzoval ve Spojených státech obavy.

⁴⁵ Tuma 2002: 97

⁴⁶ Foreign Affairs 3/1989: 54

Přesto se však počátkem devadesátých let zdálo, jako by jedinou výzvou bylo ošetření redukce ruského jaderného potenciálu formou bilaterálních odzbrojovacích smluv. Státy, které se mezitím samy pokoušely tyto zbraně získat se ocitly na vedlejší koleji zájmu.

Indie i Pákistán si vytvořili jaderné kapacity – z pohledu Spojených států šlo o nevitáný vývoj, zejména v případě Pákistánu. Nicméně bylo zřejmé, že tento stát zbrojí primárně z důvodu soupeření s Indií a nikoliv proto, aby ohrozil americké zájmy.

S útokem na Světové obchodní centrum a následný strach z útoku antraxem vnesli na světlo novou hrozbu – autonomní ozbrojené skupiny bez zpětné adresy. Vznikla obava, že by se těmto skupinám zbraně hromadného ničení dostaly do rukou. A nebo by jim byly přímo předány některou ze zemí.

Je sporné do jaké míry je tento koncept předání technologie vyvinuté státem teroristům relevantní, nicméně na základě studia dokumentů i literatury jsem jednoznačně došel k závěru, že tato nová forma hrozby získala velkou důležitost. Argument tajného vlastnictví a vývoje zbraní hromadného ničení se stal dokonce hlavním deklarovaným důvodem k druhé válce v Iráku.

Minimálně od útoku z 11. září (ale fakticky již mnohem dříve) se americká zahraniční politika pokouší sekuritizovat tzv. iránskou hrozbu. V souladu s Národní bezpečnostní strategií americká administrativa podniká kroky, aby zabránila Iránu vydírat Spojené státy či jejich spojence hrozbou použití zbraní hromadného ničení.⁴⁷

iránské nukleární ambice jsou však spíše výsledkem komplexu ideologických a geopolitických okolností.⁴⁸ Oficiální iránskou ideologií je sice šíření theokracie a nepřátelství vůči Spojeným státům, které představují

⁴⁷ National security strategy 2002: 13

⁴⁸ National Interest – summer 2003

úhlavního nepřítele, ale ve sledovaném období je možné konstatovat, že se revoluční potenciál Iránu vyčerpával.

Žádná z jaderných mocností se nestavěla proti úpravě režimu zákazu šíření zbraní hromadného ničení, případně k jeho zpřísnění. Byly to však Spojené státy, které po uzavření dohod s Ruskem neusilovaly o úpravu dosavadního rámce daného Smlouvou o nešíření.

Již v roce 1997 deklarovali prezidenti Clinton a Jelcin ochotu pracovat na nové bilaterální smlouvě START III, která by se začala konstruovat po ratifikaci smlouvy START II. Po zbytek sledovaného období však nedošlo k pokusu o realizaci tohoto plánu a spíše se vyskytují ze strany Spojených států pod vedením neokonzervativní administrativy náznaky úvah o radikální modernizaci a případně rozšíření jaderného arzenálu.

Takovýto postoj pouze povzbuzuje ostatní státy, aby také podstoupily riziko získání jaderných zbraní. Nicméně v úvahách Washingtonu je tato hrozba vyvážena potenciálem Spojených států pro zadržování a také výhodami plynoucími z úspěšné modernizace. Je možné, že je ve hře ambiciózní grand strategy.

Americká hegemonie

Postavení jediné globální velmoci je pro Spojené státy novou zkušeností. Nabízí množství možností, ale skrývá také značná rizika. Když se začala hroutit sovětská moc, tak americké představy o dalším vývoji směřovaly od multilateralismu až k izolacionismu.

Nakonec se ukázalo, že centrem moci se stanou Spojené státy, jakožto supervelmoc bez vyzývatele. Ačkoliv je předpoklad návratu k multipolaritě ve střednědobé perspektivě, počátkem devadesátých let (a platilo to po celé sledované období) nastal unipolární moment.⁴⁹

Americká globální moc se uplatňuje v systému, jenž odráží společnost země, a který je utvářen jejím pluralistickým charakterem.⁵⁰ S rozpadem sovětského impéria se otevřela možnost pro nové kolo šachové partie, jejíž deskou se stal celý svět – ale zejména bývalá sovětská sféra a blízké zahraničí.

Spojené státy se musely vyrovnat s novým postavením a překonat sebeuspokojení z vítězství ve studené válce. Na jedné straně spektra se ocitli neokonzervativci, kteří vytvořili vizi světa ovládaného Spojenými státy, které budou beze studu určovat pravidla hry a také je vynucovat – vyváží zemi z omezujících mezinárodních smluv atd.

V roce 1997 byl založen Projekt pro nové americké století. Jeho cílem je prosazovat neokonzervativní vizi Spojených států, jako globálního vůdce. Tato skupina sestává mj. z množství oficiálních představitelů americké administrativy. Lze tvrdit, že spolu s nástupem George W. Bushe dostala tato politická skupina šanci zrealizovat svoji vizi, která s příchodem 11. září získala tolik potřebnou legitimitu.

⁴⁹ Foreign Affairs 1/1991: 24

⁵⁰ Brzezinski 1999: 31

Na druhé straně spektra se ocitli představitelé typu Buchanana s izolacionistickými představami nebo Chomského, který představuje jistý protipól neokonzervativní tezi, že americká moc je nejvyšším dobrem. Chomsky naopak spatřuje veškeré zlo světa v existenci americké moci.⁵¹

Americká moc, hájící především národní suverenitu, je dnes hlavním garantem celosvětové stability.⁵² Jí prosazovaná globalizace, podpora nadnárodních korporací, rozvoj multilaterálních institucionálních struktur atd. však vytváří situaci, v níž státní aktéři přestávají být zcela suveréni.

Za těchto okolností se stává hrozbou sama americká moc. Nebo lépe řečeno způsob nakládání s touto mocí. Ve sledovaném období neexistovala žádná mocnost, která by Spojené státy mohla vyzvat – přesto přetrvával latentní pocit ohrožení amerického postavení, zejména v krátkodobém a střednědobém výhledu.

Diskuse se od sporů zda hegemonii ano či ne, posunula směrem k obsahu a především formě existující hegemonie. Zatímco Clintonova administrativa byla zastáncem liberálního internacionalismu s realistickými prvky, Bushova administrativa ke kloní k neoimperialismu resp. demokratickému globalismu. To je forma silového wilsonismu ochuzeného o mezinárodní instituce, který má za cíl dosáhnout a udržet vojenskou nadvládu používanou pro ochranu amerických zájmů i demokracie zároveň.⁵³

Hlavní hrozbu americké hegemonii lze spatřovat ve vzestupu regionálních mocností, které by byly ke Spojeným státům a priori nepřátelské (Irán, Venezuela apod.) a jejich případného spojení s mocným státem jako Rusko či Čína. Globální angažovanost a monopolní postavení, které hegemonie skýtá, nutně produkují nižší práh citlivosti vůči hrozbám. Je však třeba říci, že tyto

⁵¹ Mezinárodní vztahy 3/2003: 16

⁵² Brzezinski 2004

⁵³ National Interest – summer 2004

hrozby nejsou vitálního charakteru (neohrožují existenci státu), ale míří spíše proti americkým zájmům.

Doprovodnou hrozbou je potom vzestup antiamerikanismu, který v některých částech světa přerůstá až v nenávist vůči Američanům obecně. Tento typ hrozby však již mnohdy opouští úroveň systému a působí především na jedince. Pro takovou hrozbu je pak charakteristický posun od security k safety.

Jugoslávie

Tento fenomén je do jisté míry sporný pokud by byl brán jakožto přímá hrozba. Pravdou je, že občanská válka probíhající na Balkánu z počátku nevzbudila přílišný zájem Spojených států. Ty v dané oblasti neměly žádný národní nebo strategický zájem. Důsledky války byly mnohem citelnější pro Evropu (například do Německa uteklo na 200.000 lidí).⁵⁴

Celá oblast je složitým propletením, kde se střetávají přinejmenším tři dělicí linie. První z nich je etnická. Bývalá Jugoslávie byla mnohonárodnostní heterogenní zemí, již dominovalo jedno z etnik. Druhou dělicí linií je náboženství, přičemž v zemi existovalo křesťanství katolické i pravoslavné a pak také islám. Třetí linie je kulturně civilizační a dělila zemi na západní část, příslušnou k zaniknuvší habsburské monarchii a část východní, jež se zrodila v balkánských válkách na troskách osmanského impéria.

Všechny tyto faktory se staly smrtící kombinací v okamžiku, kdy se zemi začal šířit nacionalismus a šovinismus.

Spojené státy se v konfliktu angažovaly v květnu 1992 v diplomatické rovině, kdy na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, žádaly zavedení sankcí proti Srbsku. Diplomacie ale nebyla dostatečně důrazná pro zastavení konfliktu – ten se naopak šířil a hrozil zasáhnout větší část Balkánu.

Embargo na dovůz zbraní uvalené na bývalou Jugoslávii mezinárodním společenstvím znamenalo de facto podporu Jugoslávské národní armády, která měla k dispozici veškerou výzbroj, zatímco nově se formující armády odtržených států neměly možnost získat těžkou výzbroj.

⁵⁴ Foreign Affairs 4/1992: 79

Na pozadí pokračující války v Bosně rostl tlak na mezinárodní společenství, aby zasáhlo. Koncem roku 1995 se však válčící strany natolik vyčerpaly, že byly ochotny zasednout k jednacímu stolu. Mírovou smlouvu v Daytonu podepsali předáci Srbů, Chorvatů i bosenských muslimů. Bosna byla rozdělena na dvě republiky a její nezávislý statut podpořily jednotky IFOR, které mezinárodní společenství v zemi rozmístilo, aby dohlížely na dodržování smlouvy.

Ve sledovaném období došlo ještě k jednomu závažnému konfliktu, který přivedl bývalou Jugoslávii do války. V roce 1999 se vyhrotil dlouhotrvající vnitrostátní spor mezi Bělehradem a separatistickou autonomní oblastí Kosovo obývanou převážně albánským obyvatelstvem.

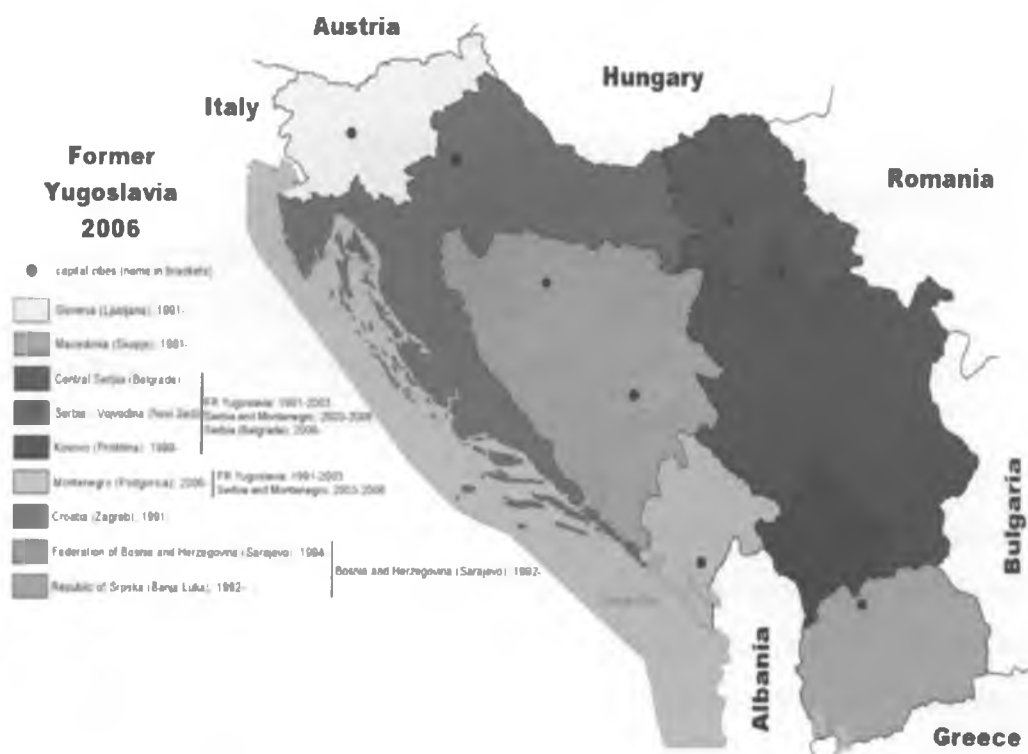
Americká ministryně zahraniční Albrightová prosazovala vojenský úder proti Srbsku. Jako hrozba byla artikulováno ohrožení stability balkánského teritoria a porušování lidských práv. Spojené státy na počátku krize očekávaly, že ji vyřeší sami Evropané, že nastane ona deklarovaná hodina Evropy. Krize ale ukázala neschopnost Evropy kolektivně reagovat na vzniknuvší krizi a tak se Spojené státy rozhodly v zájmu svých spojenců intervenovat samy. Operace byla ze strany Spojených států vnímána jako poslední služba Evropě.

Konflikt v Kosovu přinesl ale daleko závažnější hrozbu, když se na odpor postavilo Rusko a když byla omylem vybombardována čínská ambasáda. Vzdálený konflikt mimo hlavní oblasti amerického zájmu získal rázem potenciál stát se nebezpečnou hrozbou skrze zhoršení vztahů s Ruskem a Čínou.

Poslední vážnou událostí, kterou bylo ve sledovaném období na území bývalé Jugoslávie třeba řešit, byla krátká krize v Makedonii z roku 2001. Šlo o spor většinových Makedonců s menšinovými Albánci. Jak již bylo řečeno, celá oblast je propletenecem národností – albánské etnikum se nachází na území Albánie, Makedonie, Kosova a Černé Hory. Některé kruhy sní sen o Velké Albánii.

Zdrojem nestability a potenciální hrozbou je nedořešený statut Kosova, kde byly po válce rozmístěny jednotky KFOR.⁵⁵ Provincie touží po nezávislosti, která je však v rozporu s přáním srbské vlády a také mezinárodním právem.

Podpory se v této věci Srbsku dostává ze strany Ruska, které má v Radě bezpečnosti právo veta a tudíž kontrolu na právně závaznými rezolucemi.

⁵⁵ Kupka 2003: 140

Blízký východ

Tento region představuje po skončení studené války pravděpodobně největší výzvu pro americkou zahraniční politiku. Tato oblast nestability představuje součást jakéhosi globálního Balkánu⁵⁶, táhnoucího se od hranic Egypta přes Arabský poloostrov a Irán až do Střední Asie.

Konec studné války znamenal pro arabské státy nemilý zvrat. Do té doby totiž v oblasti soupeřily arabské státy podporované Sovětským svazem s Izraelem podporovaným Spojenými státy. Rozpad Sovětského svazu měl pro arabské země dvojí efekt – ztrátu podpory a také příchod množství nových obyvatel do Izraele (původem z Ruska).⁵⁷

Samotný odsun sovětské moci z regionu znamenal zvýšení ceny Spojených států a posílení významu zvláštních vztahů s Izraelem. Úzkým spojencem se stal také Egypt, který v kombinaci s Izraelem představuje v amerických očích nejlepší pojistku proti radikálním režimům v oblasti.⁵⁸ Toto tvrzení má svou váhu, uvážíme-li skutečnost, že od uzavření mírové smlouvy mezi Izraelem a Egyptem nebyl židovský stát napaden státním aktérem.

Region je nesmírně bohatou zásobárnou ropy a zemního plynu. Vzhledem k důležitosti těchto komodit pro moderní hospodářství vyspělých států, je nezbytné zajistit stabilitu dodávek. Tím se dostáváme k energetické bezpečnosti, která je nedílnou (ne-li určující) součástí americké zahraniční politiky v této oblasti.

Spojené státy nemají dostatečné surovinové bohatství, aby pokryly svoji poptávku. Jsou proto nuceny kupovat ropu od zahraničních partnerů.

⁵⁶ Brzezinski 1999: 59

⁵⁷ Foreign Affairs 2/1991: 2

⁵⁸ Foreign Affairs 2/1990: 145

Oblast Perského zálivu považovali za strategickou již Britové, kteří byly nakonec nuceni své postavení přepustit Spojeným státům. Je však nutné říci, že přes závislost na externích zdrojích, nejsou Spojené státy zcela závislé konkrétně na arabské ropě. Jejich dovoz je značně diverzifikován. To se však nedá tvrdit o jejich evropských spojencích, kteří závisí buď na arabské nebo ruské ropě.

Z výše zmíněného lze dovodit, že zájem na stabilitě a otevřenosti blízkovýchodního regionu má strategický, ekonomický i geopolitický důvod. Americkou celosvětovou strategií je vytěšňování autonomních mocností či států a jejich podřízení mezinárodním pravidlům v rámci systému vytvořeného Spojenými státy.

Na Středním východě to znamená podporu blízkého spojence (Izraele) a zároveň zadržování nepřátelených režimů. Ve sledovaném období se jednalo především o Irák, ačkoliv od roku 2004 se začalo vážně hovořit o nové hrozbě z Iránu.

Irák a jeho jednání bylo zcela nesporně vyhodnoceno jako hrozba a došlo k sekuritizaci. Výsledným protiopatřením byly dvě války, jedna letecká operace, embargo a zřízení bezletových zón. Je zřejmé, že americká administrativa měla na zadržení Iráku mimořádný zájem. Důvody k takovému postupu lze hledat v geopolitice (Brzezinski), ve střetu civilizací na zlomové linii (Huntington) a nebo v bytostné touze Spojených států po větší moci a ovládnutí světa (Chomsky).

Ať už však byly důvody jakékoliv, invaze do Iráku v roce 2003 nezvýšila bezpečnost Spojených států ani nepřinesla hmatatelné materiální výhody. Optimismus, který ohledně zavedení demokracie do Iráku panoval na začátku se brzy rozplynul, ačkoliv hrozba sektářského násilí a bratrovražedných bojů v Iráku byla dlouho odmítána jako přechodné období mezi pádem starého režimu a vytvořením nové armády a policie.⁵⁹

⁵⁹ National Interest (winter 2003: 35)

Velká část hrozeb, které se v této části světa vůči Spojeným státům vynořují však nemá základ v ropě nebo odporu vůči americké přítomnosti. Tyto hrozby z velké části pramení také z americké nestranné podpory státu Izrael. Ten je arabským světem vnímán jako uměle nelegitimně vytvořený organismus, který by bez umělého vyživování již dávno odumřel.

Zvláště negativně arabský svět hodnotí podporu pokračující okupace tzv. palestinských území. Přes všechny rozdíly a anymozity jsou však Spojené státy a Západ obecně nejlepšími zákazníky Arabských zemí.

Middle East

Teroristická hrozba

Fenomén terorismu není nový. Nicméně jako silně vnímaná hrozba americkým zájmům je terorismus brán až od konce devadesátých let po útocích teroristů na bitevní loď USS Cole kotvící u Arabského poloostrova a diplomatickou misi v Africe. Tím rozhodně nevyvracím, že bouřivá diskuse na toto téma se odehrávala již na počátku devadesátých let.

Terorismus se stal do jisté míry pojmem, jenž je dnes automaticky spojován s islámem. Muslimský svět, který je nucen se vypořádat s vnitřními pnutími, odpovídá na západní modernitu třemi způsoby:

- sekularismem
- reformismem
- a islamismem.⁶⁰

Sekularismus je minoritní směr, který se uplatnil především v Turecku. Vznikl ve specifických podmínkách po rozpadu Osmanské říše. Jeho základním východiskem je uchování islámu jako kulturního a hodnotového dědictví – avšak vytěsnit jeho principy z veřejného života.

Záležitosti vlády, soudnictví i vztahu mužů a žen se řídí pravidly mimo islám. Právo šaría je zcela potlačeno.

Reformismus představuje hledání vlastních způsobů jak se přiblížit západnímu modernismu. Často se jedná o shora autoritativně řízené společnosti, kterým je umožněno požívat liberálních práv (v nepolitické sféře). S dědictvím islámu se tento směr vypořádává formou reinterpretace.

Islamismus představuje podhoubí a živnou ideologii pro tzv. islámský terorismus. Představuje totiž upřednostnění rigidního náboženského práva před

⁶⁰ National Interest (spring 2000: 88)

právem světským, kompetní odmítnutí západních vlivů a snaží se transformovat víru v ideologii.⁶¹

Bezprostřední reakcí Spojených států na útoky z 11. září bylo sekuritizování islámské teroristické hrozby, zavedení restriktivních opatření na hranicích a započetí válečného tažení v Afghánistánu. Tato země, v té době pod vládou extrémistického theokratického Talibanu, poskytovala teroristům zázemí a podporu.⁶²

Šlo tedy o vojenskou reakci na hrozbu, která měla spíše sociální charakter. Ve hře však byla i prestiž a geopolitické cíle. Tažení proti terorismu představovalo ideální příležitost, jak rozšířit americkou působnost (a tedy i sféru vlivu) do Střední Asie, která do té doby spadala do ruského blízkého zahraničí.

Vrátím-li se však k teroristické hrozbě, tak šokem bylo především to, že se útok odehrál na americké půdě – a potom také jeho rozsah. Okamžitě začaly práce na úpravě imigračního systému, neboť volný pohyb cizinců bych rozpoznán jako bezpečnostní hrozba. Legislativní reakcí na ohrožení tzv. homeland security bylo schválení balíku administrativních opatření a pravomocí pro tajné služby (Patriot Act).

Tímto se zprostředkovaně boj přesunul také na půdu politického systému, neboť restriktivními opatřeními, zaváděnými vládou v zájmu domácí bezpečnosti, docházelo k omezování svobod občanů. Tedy k omezování toho, čeho si američané velmi považují a co je alfou omegou západní modernity.

Hrozba terorismu nabývá zvláště hrozivých podob v kombinaci s přístupem ke zbraním hromadného ničení. Pokud by se anonymním ozbrojeným skupinám odhodlaným tyto zbraně použít zdařilo je získat, byly by následky děsivé. Proliferace je nepopíratelně velmi citlivě vnímaná hrozba.

⁶¹ National Interest (spring 2000: 89)

⁶² Tváří v tvář dnešnímu novému ohrožení je jedinou cestou, jak usilovat o mír, pronásledovat ty, kdo jej ohrožují. O tento úkol jsme se neprosili, ale splníme jej. (Bushův projev, 7. října 2001)

Novým fenoménem je také náhle se vynořivší obava z přítomnosti tzv. buněk různých teroristických skupin, které jsou složeny z lidí dlouhodobě žijících v dané zemi. Tyto podzemní organizace nemusí roky vyzakovat žádné známky aktivity a aktivovat se až pro určitý úkol. Správnými zásadami islámu se však spíše maskují než-li je ctí.⁶³

Na mezinárodně politické scéně i na úrovni státu Spojené státy zastávají tolerantní a smířlivé stanovisko vůči muslimskému vyznání. Nicméně je skutečností, že obyvatelstvo pociťuje permanentní strach a vypěstovalo si podezřívavost vůči všemu muslimskému. Cizinci, zejména muslimové, vzbuzují již preventivní obavy.

⁶³ A byl-li někdo zabit nespravedlivě, dali jsme jeho nejbližšímu pravomoc jej pomstít. (Korán 2006: 255)

NATO

Vojenské bezpečnostní společenství NATO vyšlo vítězně ze studené války a v roce 1989 stálo před rozhodnutím co dál. Sovětská vojenská moc se stahovala ze střední Evropy a státy zbavené sovětského dohledu se autonomně začaly pouštět do zahraniční politiky a navazování vztahů se západní Evropou.

Z pohledu Spojených států v této době dochází k rapidnímu zmenšení hrozby vojenského střetnutí. Sovětskou hrozbu však záhy střídá obava z nacionalismu východoevropských států, které se mohly potenciálně stát jakými si mini-Výmarskými republikami schopnými rozpoutat mezi sebou násilné spory.⁶⁴

NATO se proto odhodlalo rozeběhnout programy vzájemné spolupráce (např. Partnerství pro mír), které měly institucionalizovat bezpečnostní spolupráci a deklarovat zájem Aliance o dění za jejími hranicemi.

Množství východoevropských států od počátku vyjadřovalo odhodlání do NATO vstoupit. Tento krok však vyvolával u představitelů NATO ambivalentní reakce. Panovala obava, že rozšíření poškodí vnitroalianční konzensus a pružnost rozhodování – že transformace armád pro standardy NATO bude neúnosně drahá apod.

Opak se stal pravdou – vidina členství v NATO představovala hnací motor reformem v postkomunistických státech a zároveň vytvářela tlak na urovnání případných mezistátních sporů. I přes odpor Ruské federace se první rozšíření NATO o postkomunistické členy uskutečnilo v roce 1999.

Spojené státy byly s výsledky rozšíření spokojeny a začaly tlačit na proces proměny Aliance ze statické organizace teritoriální obrany proti sovětské

⁶⁴ Foreign Affairs 4/1993: 29

tankové invazi v pružnou organizaci schopnou projektovat svou sílu na dálku. Hlavní obrysy tohoto koceptu spatřily světlo světa na Pražském summitu Aliance v roce 2002. Jinými slovy, Spojené státy změnily názor na funkci Aliance.⁶⁵

V rámci mnohostranné spolupráce usilovaly Spojené státy o vznik společné platformy s Ruskem, pročež vznikla Rada NATO-Rusko. Ta poskytuje Rusku množství informací i možností vzájemné komunikace a posilování důvěry – ovšem aniž by dávala Rusku právo veta v záležitostech NATO.

Obrázek (viz. níže) představuje NATO a jeho mezinárodní partnery. Modře zbarvené země jsou členské státy NATO (k červenci 2006), zelenkavě znou značeny země programu Partnerství pro mír a konečně červeně zvýrazněné státy jsou členskými zeměmi programu Středomořské spolupráce.

NATO se tedy ubíralo cestou navázání spolupráce s množstvím mimo aliančních partnerů. Jako hlavní hrozbu své bezpečnosti na počátku nového tisíciletí již nevnímalo Rusko, ale nestabilitu a extrémismus. Zapojilo se do

⁶⁵ Mezinárodní politika 10/2002: 7

množství mezinárodních humanitárních misí – a to zejména na území bývalé Jugoslávie.

Aliance deklarovala svoji otevřenost všem evropským státům, které jsou ochotny sdílet hodnoty NATO a budou na členství připraveny. Tento postoj akcelerovaný 11. zářím je produktem proměněného amerického vnímání Aliance.

Rozšiřování NATO již nadále není o rozšiřování vojenské Aliance. Cílem je konsolidace Evropy do koherentní a integrované struktury ladící s americkou vizí světového pořádku.⁶⁶ To je také hlavní důvod odmítnutí úvah o případném členství Ruska – nehledě na to, že Spojené státy musí brát v úvahu fakt, že množství východoevropských států přistoupilo k Alianci z důvodu vzdálení se Rusku.

Obavy Spojených států z odcizení se Evropy či alespoň omezení transatlantických vztahů v důsledku nepoměru sil a od toho se odvíjející strategické kultury⁶⁷ se ve sledovaném období ukázaly být liché. V rovině mezinárodní politiky dochází k rozchodu náhledu na vývoj světa, zdroje hrozeb a především volby způsobů jak jim čelit – ovšem na alianční úrovni pokračuje proces transformace Aliance pro potřeby nového strategického prostředí a v jejím rámci dochází k prohlubování vzájemné spolupráce.

Tento proces prohlubování spolupráce pravděpodobně doplní projekt protiraketové obrany, který ještě více zvýší vzájemnou závislost Evropy a Spojených států.

Je také příznačné, že žádná evropská země nevolá nijak hlasitě po odchodu amerických ozbrojených sil z Evropy. Možná že Spojené státy skutečně svou přítomností poskytly Evropě řešení kantovského dilematu věčného míru pomocí vnější mocenské garance.

⁶⁶ National Interest (fall 2001: 6)

⁶⁷ Kagan 2003: 20

Protiraketová obrana

Koncepce protiraketové obrany Spojených států po studené válce měla svého předchůdce v 80. letech, kdy prezident Reagan přišel s myšlenkou Strategické obranné iniciativy – projektu, který počítal s militarizací vesmíru a armádou bojových satelitů schopných zadržet masivní sovětský jaderný útok již ve vesmíru.

Tento program byl v rozporu se smlouvou ABM, která zakazovala rozmísťovat celostátní systémy protiraketové obrany. S koncem studené války se potřeba masivní obrany vytratila. Nicméně již za války v Zálivu se ukázala užitečnost protiraketových kompletů Patriot a Thaad, které poskytly účinnou obranu proti raketám středního doletu SCUD.⁶⁸

Clintonova administrativa udržovala projekt Národní protiraketové obrany při životě, nicméně primárně se soustředila na Protiraketovou obranu bojiště. Po 11. září nabyl práh citlivosti vůči hrozbám vysoké intenzity. Dlouhodobí soupeři Spojených států (Irán a Severní Korea) vyvíjeli dalekonosné nosiče zbraní a také náhodně odpálená raketa (technická závada, nehoda) se stala při absenci jakékoliv obrany nepřiměřeným rizikem. V roce 2000 byl schválen National missile defense act.

Administrativa prezidenta Bushe se pustila do budování Národní protiraketové obrany bezprostředně po vypovězení smlouvy ABM. Je nutné říci, že Rusko, jakožto smluvní partner, bylo proti tomuto kroku. Obzvláště citlivě Rusko vnímá plány na vybudování evropského pilíře protiraketové obrany.

Lze říci, že zásadní hrozbu do budoucna nemusí pro Spojené státy představovat státy proti nimž se tato obrana buduje, ale spíše Ruská federace,

⁶⁸ Foreign Affairs 1/1995: 20

kteřá cítí potřebu reagovat protiopatřeními. Tímto se opět objevuje možnost obnovení dílčího soupeření a vzkříšení bezpečnostního dilematu.

Spojené státy prezentují svůj systém jako čistě obranný. Jedná se o mnohovrstevný projekt, který kombinuje obranné prostředky proti raketám krátkého a středního doletu i raketám dlouhého doletu (ty se mají likvidovat pomocí tzv. ground based interceptors). Jeho aspirací je pokrytí celého území Spojených států, významné části Pacifiku a výhledově Evropy. Paralelně probíhá spolupráce s NATO a koordinace vzájemné kompatibility jednotlivých systémů.

Rusko naproti tomu vidí v tomto projektu útok na podstatu jaderné parity, tedy koncepce vzájemně zaručeného zničení, která mu poskytovala výsadní postavení. Zároveň také považuje protiraketovou obranu za trojského koně militarizace vesmíru.

Již v roce 1982 vzniklo ve Spojených státech Air force Space Command. To nyní sdružuje strategické jaderné síly, průzkumné i špionážní satelity a úzce spolupracuje s NASA na vesmírném programu. Národní protiraketová obrana pro své spolehlivé fungování předpokládá kvalitní síť monitorovacích satelitů, které bude nutné umístit na orbitu.

Na tomto místě se sluší připomenout oficiální vesmírnou strategii Spojených států, která explicitně říká, že cílem Spojených států je dosažení vesmírné dominance a znemožnění vstupu do vesmíru tzv. nepřátelům.

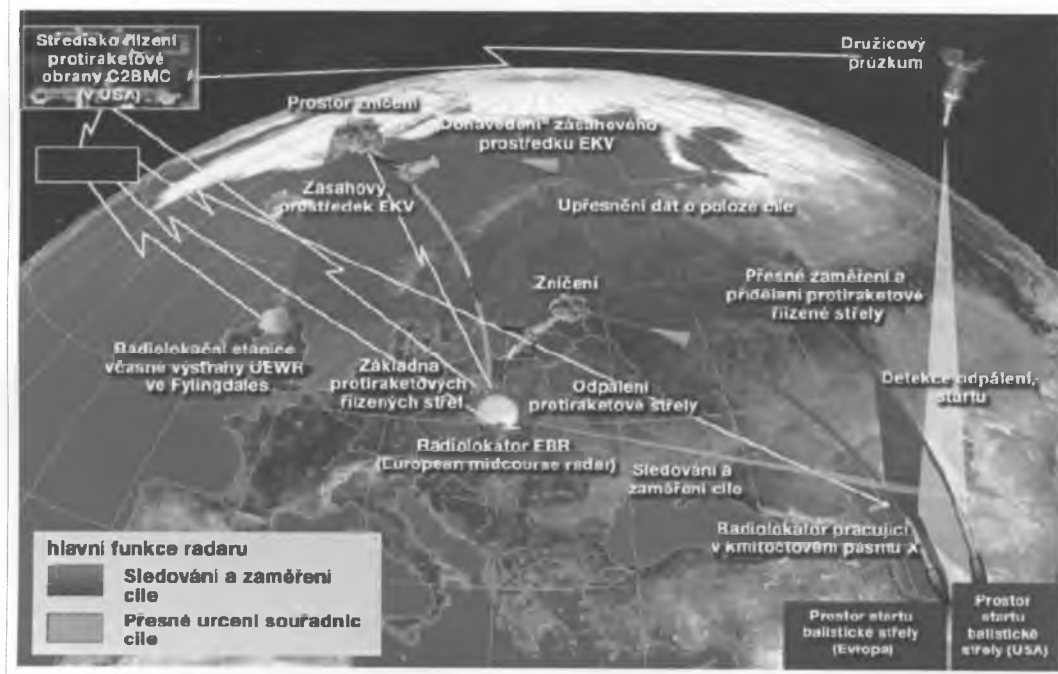
Z amerického pohledu je jako hrozba vnímána především Severní Korea a Irán. Tyto země se ve sledovaném období pokoušely vyrobit jadernou bombu (resp. získat přístup k jaderným technologiím) a raketové nosiče. Ačkoliv v případě Iránu nejde o přímé nebezpečí, argumentuje americká strana ohrožením svého regionálního spojence Izraele.

Hrozba plynoucí z použití balistických raket opatřených v krajním případě jadernou hlavicí spadá svou podstatou do vojenského sektoru bezpečnosti. V samotných Spojených státech došlo k úspěšné sekuritizaci této hrozby a nyní se Spojené státy pokouší o její relevanci přesvědčit i své evropské spojence.

Otázkou také je reálná schopnost budovaného systému fungovat efektivně v bojových podmínkách. Prozatímní americké představy o plných operačních schopnostech systému odkazují na rok 2017.

Empirickým faktem je, že zatímco v roce 1990 vlastnilo balistické řízené střely 16 států, v roce 2006 to bylo již 25 států.⁶⁹

Evropské prvky systému protiraketové obrany – jejich funkce

⁶⁹ Návrh Spojených států amerických na rozmístění prvků systému protiraketové obrany v Evropě

Závěr

Problematika vnímání hrozeb vykazuje intersubjektivní charakter, neboť státy, které hrozby vyhodnocují tak činí za různých výchozích podmínek. S ohledem na charakter politického zřízení Spojených států je zahraničně politický diskurz tvořen více zdroji (vstupy), nikoliv pouze vládní administrativou.

Je pravda, že identifikování hrozeb a formulování konkrétní politiky je v rukou politických elit, nicméně tyto elity se nepohybují „za sklem“. Naopak, jsou vystaveny tlakům lobby, zájmových skupin, nezávislých vědeckých pracovníků, médií a v neposlední řadě také občanů. Ačkoliv je třeba poukázat i na jeden pozoruhodný paradox – Spojené státy nakládají velmi benevolentně s oficiálními vládními materiály, drafty i dlouhodobými záměry. Široká veřejnost má často možnost se k nim dostat, nicméně veřejnost této možnosti využívá jen zřídka.

Na základě studia materiálů a výše popsanych analýz jsem dospěl k závěru, že není možné se při popisování vnímání hrozeb ve sledovaném období soustředit výhradně na vojenský sektor. Ačkoliv vojenská hrozba představuje největší ohrožení vitálních zájmů státu a je tak chápána i ostatními složkami diskurzu, není zdaleka jedinou, která se periodicky opakovala.

Lze říci, že vojenský sektor bezpečnosti je i po skončení studené války jádrem bezpečnosti státu a jeho obyvatel, nicméně hrozeb a výzev směřujících k tomuto sektoru značně ubylo. Alespoň ve sledovaném období se nevyskytla žádná hrozba, která by představovala porovnatelnou výzvu vojenské moci Spojených států. Přesto však tuto zemi v její nové globální roli trápí jeden problém – a sice jak dlouhodobě zajistit americkou hegemonii.

Mezi další hrozby spadající do vojenského sektoru bezpečnosti je třeba zařadit proliferaci raketových nosičů a šíření zbraní hromadného ničení. Transformace NATO na nové strategické prostředí a vztah k Ruské federaci obsahově spadají taktéž do vojenského sektoru bezpečnosti, nicméně tato témata

nezavdala příčinu k sekuritizačnímu procesu (pokud se tedy neinterpretuje transformace NATO jako novými hrozbami vynucený proces, místo přizpůsobení se okolnostem změněného mezinárodního prostředí).

Ovšem relevantní jsou i další sektory bezpečnosti. Amerika nikdy neměla spolehlivější vojenskou globální moc⁷⁰, ta však není sama o sobě schopna čelit všem formám hrozeb. Tento fakt je dostatečným důkazem relevance konceptu vicesektorové bezpečnosti v období po skončení studené války.

Již od první ropné krize v roce 1973 si je Amerika vědoma své závislosti na této strategické surovině. S koncem studené války a růstem hospodářství se tato závislost neustále zvětšuje. Spojené státy nemají jinou možnost než-li vnímat přísun ropy jako potenciální hrozbu a rozpracovat politiku energetické bezpečnosti.

Tato bezpečnost závisí na dohledu nad klíčovými oblastmi světa, které produkují tuto surovinu (jmenovitě se jedná o Perský záliv). Druhou cestou jak zvýšit energetickou bezpečnost je co možná nejširší spektrum zdrojů této suroviny, nebo-li diverzifikace zdrojů. V tomto ohledu si Spojené státy vedou dobře.

A konečně poslední možností jak snížit svoji závislost na vnějších zdrojích je hledání alternativních zdrojů energie. Tento proces je však dlouhodobý a vyžaduje velké finanční náklady. S roustoucími nároky na přísun energetických surovin od států typu Číny a Indie však lze i ve sledovaném období pozorovat postupný růst tlaků na nalezení alternativních zdrojů. Tuto problematiku lze koncepčně zařadit do environmentálního sektoru bezpečnosti, konkrétně do problematiky přístupu k nerostnému bohatství.

Terorismus a s ním spojená obava z volné migrace naproti tomu představují spíše hrozbu sociálního charakteru. Střet kultur, zájmů, cílů a

⁷⁰ Brzezinski 2004: 251

životních způsobů i filosofií v sobě vždy skrývá potenciál nebezpečí – a v okamžiku, kdy se přidá ideologie a extrémismus, se stává existencí hrozby nepopíratelnou. Sekuritizace volné migrace byla jedním z prvních opatření americké administrativy po útocích na Světové obchodní centrum 11. září.

Čína představuje evergreen sledovaného období. Je přitom charakteristické, že hrozba ze strany Číny je vnímána spíše v intencích jejího potenciálu, tedy toho, co by mohlo být (za určitých okolností, např. pokračování růstu stávajícím tempem po dalších 20 let). Ačkoliv vojenské střetnutí není v zájmu ani jedné ze zúčastněných zemí, není možné ho vyloučit. Hlavním zdrojem napětí a hrozbou je zde spor o Taiwan – čínské nároky a americké garance. Jedná se zde o střet národních zájmů.

Vojenský sektor bezpečnosti zcela vyhovuje této hrozbě. Spolu s ním je však ve hře také ekonomický sektor bezpečnosti. Vzájemný obchod mezi Čínou a Spojenými státy stoupá, ale přesun výroby do Číny s levnou pracovní silou způsobuje nezaměstnanost nejen v Asijských zemích, ale i ve Spojených státech. Ve sledovaném období nedošlo k překročení kritické míry a zavádění masivních protekcionářských opatření.

Případ rozpadu Jugoslávie a hrozba občanských konfliktů na Balkáně nikdy nebyla pro Spojené státy hrozbou prvořadého významu. Angažná v těchto konfliktech bylo spíše než potřebou chránit národní zájem vyvoláváno neschopností Evropy urovnat konflikt svépomocí. Šlo tedy o svého druhu poskytnutí pomoci spojencům. S ohledem na potenciál a zaměření jugoslávského konfliktu směrem dovnitř, které vyvolalo masivní uprchlické vlny směřující do okolních států, došlo k regionální sekuritizaci hrozby přísunu uprchlíků – což spadá pod sociální sektor. Hrozba vojenského ohrožení sousedních států mimo bývalou Jugoslávii bylo od počátku velmi nízká.

Jak je tedy patrné, škála hrozeb byla ve sledovaném období poměrně bohatá. Zahrnovala de facto všechny sektory bezpečnosti tak, jak je definovali

tzv. rozšiřovatelé. Od počátku devadesátých let lze přitom vyzorovat trend postupného relativního slábnutí významu vojenského sektoru a naopak růst významu sektorů ostatních.

Tento trend se změnil po nástupu Bushovy administrativy, která započala ambiciózní proces restrukturalizace americké hard power s cílem čelit budoucím výzvám především vojenskými prostředky.

Prameny:

Periodika

Foreign Affairs (ročníky 1989 až 2004)
National Interest (ročníky 1996 až 2004)
Mezinárodní politika (10/2002, 1/2003)
Mezinárodní vztahy (3/2001)
Mezinárodní vztahy (2/2003)

Dokumenty

Annual Defense Report (ročníky 1995 až 2004)
The National security strategy (2002)
Protiraketová obrana: zbytečnost, nebo nutnost? (Armádní bulletin, MO ČR)
Návrh Spojených států amerických na rozmístění prvků systému protiraketové obrany v Evropě
Securitization and Desecuritization (Weaver, Draft of January 1993)

Literatura

Suchý: *Zahraniční politika USA v 90. letech 20. století*, MPU, Brno 2001
ISBN 80-210-2644-8

Buzan, Weaver, de Wilde: *Bezpečnost – nový rámec pro analýzu*, Centrum strategických studií, Brno 2005
ISBN 80-903333-6-2

Zeman: *Česká bezpečnostní terminologie*, MPU, Brno 2002
ISBN 80-210-3037-2

Lester, Kurtz: *Encyclopedia of Violence*, Academic Press, San Diego 1999
Graham, Newham: *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London 1998

Drulák: *Teorie mezinárodních vztahů*, Portál, Praha 2003
ISBN 80-7178-725-6

Krejčí: *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha 2001
ISBN 80-86119-45-9

Barša: *Hodina impéria*, MU, Brno 2003
ISBN 80-210-3114-X

Kolektiv: *Příručka NATO*, Office of information press, Brussels 2001
ISBN 92-845-0173-3

Kissinger: *Potřebuje Amerika zahraniční politiku?*, BB art, Praha 2002
ISBN 80-7257-736-0

Kissinger: *Umění diplomacie*, Prostor, Praha 1999
ISBN 80-7260-025-7

Brzezinski: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999

Brzezinski: *Volba – globální nadvláda nebo globální vedení*, Mladá fronta, Praha 2004
ISBN 80-204-1179-8

Fukuyama: *Konec dějít a poslední člověk*, Rybka publishers, Praha 2002
ISBN 80-86182-27-4

Chomsky: *Hegemonie nebo přežití*, Mladá fronta, Praha 2006

ISBN 80-204-1351-0

Kagan: *Labyrint síly a ráj slabosti (Power and weakness)*, Lidové noviny, Praha 2003

ISBN 80-7106-655-9

Becker: *Čína na přelomu století*, BB art, Praha 2002

ISBN 80-7257-729-8

Tůma: *Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika*, IIR, Praha 2002

ISBN 80-86506-23-1

Soukup: *Quo vadis, Putine?*, Riopress, Praha 2003

ISBN 80-86221-73-3

Chlebnikov: *Kmotr z Kremli*, BB art, Praha 2003

ISBN 80-7341-056-7

Crozier: *Vzestup a pád Sovětské říše*, BB art, Praha 2004

ISBN 80-7341-349-3

Kupka: *Balkánský sud prachu*, Agave, Český Těšín 2003

ISBN 80-86160-76-9

Korán, Levné knihy, Brno 2006

ISBN 80-7309-992-6

Ulfkotte: *Hrozba terorismu*, Ikar, Praha 2003

ISBN 80-249-0162-5

Sluglett: *Irák – od roku 1958*, Volvox Globator, Praha 2003

ISBN 80-7207-500-4

Chapman: *Či je Země zaslíbená*, Volvox Globator, Praha 2003

ISBN 80-7207-507-1